

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

Analyzing Socio-Cultural Causes of Excessive Irrigation in Tribal Societies and Extension Needs: A Case Study of Harran Plain

Yasar Aktas and Fatma Ocal Kara and Alper Demirdogen

Kastamonu University, Harran University, Cukurova University

2010

Online at <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/39881/>

MPRA Paper No. 39881, posted 15. July 2013 20:54 UTC

Aşırı Sulamanın Toplumsal-Ekinsel Nedenlerinin Çözülmesi - Harran Ovası Örneği-

Yaşar AKTAŞ¹, Fatma ÖCAL KARA², Alper DEMİRDÖĞEN²

ÖZET

Atatürk Barajı'nın inşası ve sulama tesislerin kurulması, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ağır maliyetine ek olarak yanlış sulama, ekonomik, çevresel sorunlar yaratmıştır. Bu araştırmanın amacı, Harran Ovası'nda üreticilerin aşırı sulama yapmasının toplumsal-ekinsel bağlantısını çözümlenmek ve benzer araştırmalarda yardımcı olabilecek bir araştırma taslağı geliştirmektir. Araştırmada kuramsal temel olarak "Konum İşlevsel Yaklaşım"dan yararlanılmıştır.

Araştırma kapsamında Harran Ovası'nda sekiz köyde 86 üretici, 12 sulama birliği başkanı, genel sekreteri, 5 ziraat odası başkan ve orada görevli ziraat mühendisleri, 26 tarımsal ilaç satıcısı, tarım il ve ilçe müdürlüklerinde görevli 34 yayman olmak üzere 163 denekle anket yapılmıştır. Araştırmada, sulama tesislerini kullanarak tarımsal üretimi gerçekleştiren üreticilerin içerisinde yaşadıkları toplumsal-ekinsel yapı çözümlenerek daha önce araştırılmayan kimi bağlantılar belirgin bir biçimde dile getirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Aşırı sulama, aşiret, pamuk tarımı, sosyo-kültürel yapı, davranış,

ABSTRACT

The construction of Atatürk Dam, and the establishment of the irrigation facilities were created wrong irrigation, economic and environmental problems in addition to a heavy cost to the Republic of Turkey.

The purpose of this study is to analyze the socio-cultural connection of producer' over-irrigation on Harran Plain and may help to develop a research outline for similar studies. Theoretical study is based on the "Situational Functional Approach".

Research under the Harran Plain a questionnaire were made with the 163 subjects consist of 86 producers in eight villages, 12 irrigation union presidents and general secretaries, 5 agricultural chamber presidents and agricultural engineers working in these officers, 26 pesticide dealers, 34 extensionist at provincial and district directorates of agriculture.

Key words: over irrigation, tribe, cotton agriculture, socio-cultural structure, behavior.

1. Konunun Önem ve Kapsamı

Varlığıyla uygarlıkları yeşerten, azalmasıyla uygarlıklar yıkan su ve kaynakları ırmak olarak; köylere, ilçelere, illere, ovalara adını (Örneğin; Bartın, Ceyhan, Seyhan, Menderes, Dicle, Mudurnu vb.) verecek denli güçlüdür. Suyun bu gücü salt adını vermekle kalmaz, kendine gereken değer ve önemi vermeyen devlet ve uluslara, hiç acımandan cezasını çektirmiş ve çektirmekte olduğu artık bilinen bir görüngüdür. Gelecekte su kaynakları için verilen mücadelenin petrol kaynakları için verilen savaşım denli büyük önem taşıyacağı konusunda ortak bir görüş bulunmaktadır.

Türkiye, küresel ısınma nedeniyle iklimsel döngüdeki istikrarsızlaşmanın tehdidi altında bulunmaktadır. Bu duruma bağlı olarak, bir yandan aşırı yağış ve seller, diğer taraftan kuraklık ve çölleşme Türkiye'nin doğal kaynaklarını yok etmek, toplumun geleceğini tehdit etmektedir. Su kaynaklarının bilinçli kullanılmayışı ve sulama yatırımlarının yetersizliği ise, durumu daha da vahim duruma getirmektedir.

Bölgenin en önemli iki su kaynağı Fırat ve Dicle'yi değerlendirmek amacıyla Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında birçok baraj ve sulama yatırımı gerçekleştirmiştir. Bu yatırımlar henüz tamamen bitirilmiş değildir.

Su, beslenmenin, yaşam koşullarının sürdürülebilirlik yönünden önemine koşut olarak ilgili toplumda çevresel, tarımsal, ekonomik, toplumsal ekinsel değişimlere neden olmaktadır. Sulama tesislerinin özellikle tarımsal üretim açısından üreticilerin hizmetine

¹ Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi, Kastamonu

² Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Osmanbey Yerleşkesi, Şanlıurfa

sunulması oldukça pahalı ve uzun süreli bir yatırımdır. Sulama tesislerinden suyun alınıp tarımsal üretim amaçlı kullanılması sürecinde üreticiler, çok kıt olan sulama suyunu hiç tükenmeyecek gibi gereğinden çok fazla aşırı kullanmakta ve bunun sonucunda toprak tuzlanmaktadır.

Özetle su ve su kaynakları, ulusun beslenmesi, yaşamını sürdürebilmesi ve gelecekte tarımsal üretimin güvence altına alınması Türkiye için yaşamsal önemdedir. Ayrıca, emperyal güçlerin hem su kaynaklarına, hem de Güneydoğu Anadolu'ya olan özel ilgi ve çıkarları bakımından siyasi, ekonomik ve toplumsal yönden GAP alanında bu tür araştırmaların sağlayacağı veri ve bilgiler anlamlı görünmektedir.

GAP hayata geçirilinceye değin Güneydoğu Anadolu'da Türkiye genelindeki gelişmelerin dışından kalarak ülkeyle bütünleşmemesinden dolayı tüm kurum ve ilişkileri ile geleneksel toplum özelliği taşımaktaydı.

Harran Ovası sulama projesine ilişkin şimdiye değin yürütülen araştırmalar, tek bir disiplini kapsayan örneğin sulama tekniği, sorunları, üretim tekniği gibi benzeri konularda olmaktadır. Bu araştırma bulgularında toplumsal-ekinsel yapı ile aşırı sulama arasındaki dirik bağ kurulmamıştır. Oysa aşırı sulamanın insan ögesi ile ilgili nedeni ortaya çıkarılabilirse, gerçeğe yakın çözüm yollarının ortaya konması da olanaklaşabilecektir.

Bu araştırmada, Harran Ovası sulama projesinde ortaya çıkan ve Şanlıurfa'daki kamu kuruluşlarınca çok tartışılan ancak henüz gerçekleştirilebilecek bir çözüm önerisi oluşturulmamış "Aşırı Sulama" olgusunun nedenleri ele alınmıştır.

1.1. Amaçlar

Hiçbir toplumsal süreç, değişimden bağımsız olarak düşünülemez. Her toplumsal öge ve süreç değişime katkıda bulunabilir ve değişimin kendisi de bu öğeleri ya da süreci etkileyebilir. Bu araştırmada değişim olgusu, sulama açısından çözümlenecektir. Sulama, toplumdaki diğer öğelerle etkileşim içinde onları etkileyebilir ve onlardan etkilenir. Bu görüngüyü birbirinden kopuk öğeler bütünü yerine bir süreç anlayışı kapsamında yaklaşılabilecektir.

Bu çalışmanın temel amacı, sulamayla toplumda oluşan değişmeye Tarımsal Yayım Bilimdalı anlayışıyla yaklaşmak ve anılan bilimdalını varsıllaştırıp güçlendirmektir. Bağımsız değişken olarak sulama olgusu görülmektedir.

Aşağıda sulamanın doğurduğu değişimler kapsamında iki amaç dile getirilmektedir:

1. Tarımsal üreticilerin, sulama ile biçim değiştiren davranışları çözümlenecektir.

2. "Konum İşlevsel Model" in uygulanmasından elde edilen yeni yöntemsel bilgilerin dizgeselleştirilerek daha sonra yapılacak araştırmalara yardımcı olabilecek bir taslak model sunulacaktır.

1.2. Varsayımlar ve araştırma sorusu

Burada sulamanın bir değişken olarak doğurduğu etki ve sulamayı da etkileyen etkenleri kapsayan bir ana varsayım dillendirilmiştir.

1. Aşırı sulama sorunu, yalnızca üreticiye bağlı bir olgu değildir. Üreticinin çevresini oluşturan tarımsal yayım, su politikaları ve özellikle aşiret³ düzeni ile yakından ilişkilidir. Çünkü bu oyuncular, üreticinin davranışını görece etkilemektedir. Bu yapıdaki dinamikler; toprağın, çevre koruma anlayışını ve uygulamasını belirlemektedir. Bu araştırmanın ana varsayımı, aşırı sulamanın nedeni, araştırma bölgesinde varolan aşiret düzenidir.

³ Aşiret kavramı, Arapçadır. Burada aşiret karşılığı olarak "oymak" kavramı da kullanılacaktır.

Doğada, toplumda her görüngünün bir nedeni vardır. Harran Ovası sulama projesinde en önemli sorunu, aşırı sulamadır. Bu aşırı sulamanın nedeni nedir? Bu soruya verilebilecek bilimsel bir yanıt, salt bu sorunun çözümünü kolaylaştırmayacak, ek olarak diğer alanlardaki varolan sorulara da anlamlı, gerçeğe en yakın yanıtların bulunmasını sağlayacaktır.

2.ARAŞTIRMANIN KURAMSAL YAPISI

Bilimsel bir çalışmada kuramsal bir temele gerek vardır, çünkü o, ulaşılabilecek erek noktaları, amaçları belirli bir yol haritasıdır.

Yığınsal iletişim araçlarında feodal ilişkiler ve aşiret düzeninin güncel tutularak abartılmasına karşın bu alanda özellikle Şanlıurfa'daki durum ile ilgili bilimsel araştırmaların azlığı ya da yokluğu duyumsanan bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bilimsel bilgi eksikliği, aşiret düzeninin bulunduğu GAP'ta yürütülen insan davranışları, yeniliklerin benimsenmesi ile ilgili araştırmalarda araştırılıp incelenen konu ile oymak düzeni arasında bağlantının kurulması kuramsal bir temel ile giderilebilir. Böylece araştırmada elde edilen anket verilerin, gerçeğe yakın bir biçimde açıklanması, bu sayısal veriler anlamlı ve uygulamaya yönelik yorumlanması olanaklaşabilmektedir.

Araştırmada Albrecht'in (1969;1989) geliştirdiği *konum işlevsel modelinden* (KİM) (The situation-specific approach) kuramsal temel⁴ olarak yararlanılacaktır. Bu bağlamda KİM'in ana özellikleri aşağıda kısaca sunulacaktır. Davranış, Lewin (1963, S.272) göre, kişi ve onun tarafından algılanan çevrenin karşılıklı etkileşiminin bir işlevidir. Bu iki öge, dinamik bir dizge oluşturmaktadır. Hangi etkenin etkili olduğu, araştırmanın başında belirlenmemekte, tersine bireyin varolan özgül konumunun çözümlenmesinden elde edilmektedir. Araştırma alanında varolan tüm toplumsal-ekinsel, ekonomik etkenler değil, yalnızca kişinin, çevresindeki etkenlerden *özel* (sübjektif) olarak algıladıkları, davranışını etkilemektedir. Bireyin bulunduğu konumu özel algılamasında, yalnızca güncel veriler değil, bireyin deneyimleri, beklentileri, konu ile ilgili bilgilenme durumu, sunulan bilginin ve sonuçlarının belirsizliği ve toplumsal yaptırımlar etkili olmaktadır. Algılama, daima bireyin değer ölçütleri içerisinde gerçekleşir. Kuşkusuz bu değer ölçütleri de, yaşadığı toplumun ve bireyin orada edindiği bilgi, deneyim ve onları edindiği biçimiyle bağlantılıdır.

Aşırı sulama sürecinde hangi etkenin etkili olduğu, sorusu baştan belirlenmeyip, tersine bu süreçte bulunan üreticinin özgül koşullarının çözümlenmesinden elde edilmiştir. Bu bağlamda araştırma bölgesinde davranışı belirleyen anlamlı etkenler araştırılıp çözümlenmiştir.

3.GEREÇLER VE YÖNTEM

Kullandığımız model, bize araştırma bölgesinde hangi bilgilerin, nasıl derlenip yorumlanacağı hakkında yol gösterip varolan gerçeği kavramayı kolaylaştıracaktır.

Araştırmada yüz yüze görüşmelerle anket uygulama yöntemi kullanılmıştır. Anket uygulaması ve gözlemler, Nisan-Temmuz 2007'de gerçekleştirilmiştir. Tarımsal üreticiler, yaymanlar, tarımsal ilaç satıcıları, sulama birlik ve ziraat oda yöneticileri olarak beş ayrı küme denekleri oluşturmaktadır. Üreticilere yönelik olarak öncelikle, araştırma amaç ve varsayımlarına dayanarak, anket soruları hazırlanmıştır. Bu anket sorularının üreticiler tarafından anlaşılabilirliği ve alınacak bilgilerin değerlendirilebilirliği seçilmiş köylerdeki deneklerle sınanarak ankete son biçim verilmiş ve ana anket uygulanmasına geçilmiştir. Ayrıca, köy ortamında toplumsal-ekinsel yapıya

⁴ Yazarlarca KİM daha önce değişik araştırmalarda başarı ile uygulanmış ve modelin uygulanması ve sonuçları bakımından kimi küçük katkılar oluşturulmuştur. Bakınız: Aktaş ve ark. (2004, S.649-655); Aktaş ve ark. (2005a, S. 294-317); Aktaş ve ark. (2005b, S. 343-349)

ilişkin doğrudan gözlemler gerçekleştirilmiştir. Seçilen köylerde en az 10 üretici ile anket yapılmıştır. Köy sayısı Merkez ve Harran ilçesinden ikişer tuzlanmanın yoğun olduğu Akçakale ilçesinden dört adet olmak üzere 8 ile sınırlandırılmıştır. Denek sayısı 86 olarak gerçekleştirilmiştir.

İlk katman olarak ilçeler (Şanlıurfa Merkez İlçe, Harran ve Akçakale), ikinci katmanda ise sulama birlikleri ve onların çalışma alanındaki köy sayısı belirlenmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Öncelikle aşiretin (araştırma nesnesi) ne olduğu, üstyapı kurumları olarak hukuksal, dinsel, öğrenim, toplumsallaşma ve üretim birimi olarak soyocak (aile) yapısı, aşiretin yönetim toplumsal ekinsele özellikleri bağlamında öz olarak çözümlenecektir. Anılan kurum ve öğelerin bir kesimi etkileyici özelliğe sahipken, diğer kesimi ise belirleyici nitelikte olabilir. Hangisinin etkileyici ya da belirleyici olması bir tercih konusu değildir. Bu da ancak elde varolan veriler ve öninceleme (etüt) sonucu gerekçeleriyle ortaya konabilir.

Şanlıurfa'da oymaklarla hiçbir ilişkisi olmayan köylerin yanı sıra, çoğunluğu irili ufaklı yaklaşık oymağa bağlı 60 köy bulunmaktadır. Harran Ovası'ndaki oymaklar, konargöçerlik özelliğini evrimleşme sonucu yitirmiştir. Bir oymak, boy (kabile) ve ailelerden oluşmaktadır. Oymağın büyüklüğü, boy sayısı ile bağlantılıdır. Bir köy, bir boydan oluştuğu gibi, birden çok boy da bulunabilir. Nadiren bir soyocaktan ya da birden çok soyocaktan da oluşabilmektedir. Bir boy, birden fazla köyden de oluşabilir. Bu büyüklük oranına bağlıdır. Oymak ve boyun ayrı ayrı başkanları olabilmektedir. Bu durum, Harran Ovası'ndaki Arap aşiretleri arasında yaygın olarak bulunmaktadır. Kimi oymaklarda, kimi boylar yönetimi geleneksel olarak ellerinde tutmaktadır. Bunlar, "hanedan" (GAP 1993, S. 606) soyocak olarak da adlandırılmaktadır. Başkanlık, bu hanedan soyocağının tekelindedir. Oymak başkanlığı, irsidir; genellikle babadan oğla geçmektedir. Ancak oğlun oymağı bir arada tutabilecek, kararlı ve girişken nitelikleriyle kendini kanıtlaması gerekir. Bu özelliklerin bulunmaması durumunda, amcaoğulları söz konusu olmaktadır. Oymağı bir arada tutan akrabalık, kan bağları, soy sop ilişkileridir. Yabancılar oymağa alınmamaktadır.

Aşiret düzeninin başlangıcında her oymağın ortak bir toprağı vardı. Ancak tapu kadastro ile birlikte oymak ileri gelenleri toprakların aslan payını çoğunlukla kendi mülkiyetlerine geçirmişlerdir. Böylece varolan büyük toprak mülkiyeti yasal olarak tescillenmiştir. Topraksız oymak mensupları, ekonomik durumlarından dolayı oymağa ve oymak başkanına bağlanmaktadır.

Aşiret yapısının sürmesinin etkenlerinden biri de, üstyapı kurumu olarak *feodal hukuk* anlayış ve uygulamalarının hala sürdürülmesidir. Hoşgörü, hukukun üstünlüğü gibi alanlarda oymağın yazılı olmayan kendi feodal kuralları vardır. Aşiret içerisindeki bir anlaşmazlık durumunda, akrabalar arasında çözülemese, aşiret ileri gelenleri devreye girer. Verilen karara her iki taraf da kesinlikle uyar. Oymak bu uygulamasıyla mensuplarının yaşam zorluklarında, aykırı koşullar durumunda güven işlevini sağlayarak oymak bağlarının sıkılanması sonucunu doğurmaktadır. Çok ender durumlarda jandarmaya başvurulmaktadır.

İçinde yaşanan ekinsele ortamda "... *Hayrın ve şerrin elinde olmadığı...*" öğretildiğinden köy halkı alın yazısına inanır. Bu anlamda din, kırsal kesim insanını yönlendiren önemli bir kurumdur. Dinsel inançların yaptırım gücü çok yüksek ve belirleyicidir. Hemen her köyde bir cami, mescit varken, bir okul olduğu söylenemez. İslam Dini, israfı yasakladığının bilinmesine karşın, aşırı sulamada suyun israf edildiği gözden kaçmaktadır. Din kuralları yüzeysel biçimde anlaşılıp uygulanmaktadır. Toplumsal-ekinsel yaşamı belirleyen dinsel ilişkiler, oymak üyelerinin oymağa, başkanına sadakat ve bağlılığını yeniden üretmek ve sağlamlaştırmak için oymak ileri gelenlerince bilinçlice kullanılmaktadır. Ayrıca, aşiret reisleri ve şeyhler, mensuplarının

kentle ilişki kurmasını, okuma yazmasını, kendilerinin denetleyemeyeceği kadar para kazanmasını istemez ve engellemek için her tür yolu kullanır.

Aşiret köylerinde genel seçimlerde, seçmenler oy kullanamaz. Köylerin oymak-boy bütünlüğüne bağlı olarak farklı boy başkanları, büyük soyocak başkanları ya da muhtarlar tüm seçmenler ya da kendi oymak ya da boy mensubu adına oy kullanırlar. Aşiret köylerinde çoğunlukla yalnızca bir tek partiye oy verilir. Aşiret ileri gelenleri, kendi toplumunu siyasal kurum ve partileri kullanarak, oymak içindeki varolan dayanışma, birlik ruhunu perçinlerler. Oymak içerisinde aykırı düşünene ve düşünmeye hiçbir biçimde izin verilmemektedir. Böyle bir durumda içinde yaşanılan köyü, coğrafik olarak terk etmeyi doğurmaktadır.

Aşireti ayakta tutan bireylerin temel özelliği, öğrenim niteliğinin aşırı derecede düşüklüğü ya da hiç yokluğudur. Özellikle kadınların öğrenim düzeyi erkeklere göre çok düşüktür. Tarımsal üretimin yapısı ve kan bağının öneminden dolayı oymakta büyük aile yapısı egemendir. Çok evlilik oymak düzeninin tipik bir özelliğidir. Tüm kararlar ailenin en yaşlısı erkek tarafından verilmektedir. Kızlar ve oğullar, babaya, oymağa, oymak başkanına sadakat, saygı ve itaat ile derinden bağlıdır. Oymak yapısında varolan ilişkiler doğrudan, yüz yüzedir. Aşiret içinde her üye birbirini doğumdan başlayarak yakından tanır; tüm kişilik özelliklerini birlikte yaşayarak öğrenip bildiğinden biçimlenmiş ilişkilere gereksinme yoktur. Bunun doğal sonucu olarak aşiret üyeleri, oymak tarafından aşiretin değer, ölçüt ve kalıpları ile kuşatılmıştır. Oymak, bu biçimi ile bütüne uyumu sağlayan ve bunlarla çelişenleri, acımasız cezalandıracak biçimlenmemiş bir örgütsel denetim düzeneğine sahiptir.

Oymak toplumunun türdeş yapısından dolayı aşiret ileri gelenlerinin dışında örgütlü ilişkilere boş alan bırakmamakta, oymak bireylerini göreceli istediği gibi *yönlendirebilmekte ve denetlemektedir*. Özce oymak seçkinleri, kendi bölgelerindeki kilit tüm yerel yönetim, siyasal, ticari kuruluşların denetimini elinde tutmaktadırlar⁵. Özellikle topraksız, az topraklı üyeler; ekonomik, toplumsal olarak oymağa ve ileri gelenlerine bağımlıdır.

Yukarıda temel toplumsal ekinse özellikleri tanımlanan aşiret düzeni ışığında oymak üyelerinin aşırı sulamadaki algılama, davranma niteliğini belirleyen soyocak konusu, kendi işlev ve sonuçlarıyla bir bütün olarak aşağıda ortaya konacaktır. Aşiret düzeninin çekirdeği ve zayıf karnı soyocaktır. Oymak düzeni, soyocağın yapısal özelliği olan kuruluşu, iç ilişkileri, işleyişini belirlemektedir. Soyocak, oymağın hem en temel birimi, hem de oymak birliği ve bütünlüğünün korunup güçlenmesinde etkili, belirleyici işlevler yüklenmiştir. Orada toplumsallaşma gerçekleşmektedir. Soyocak, aşiretin değer, değer yargıları, ölçüt, simge ve kalıplarının öğrenilip özdeşleştirildiği bir kurumdur. Oymak üyesi, içselleştirdiği benzer kişilik özellikleri, ortak tutum ve davranışları soyocak içinde öğrenir, kendi değerleri imiş gibi kabul eder ve yaşamda uygular. Son çözümlemede, varolan değer, ölçüt, simgeler güçlendirilip bütünlük yeniden üretilir. Bu tarımsal, toplumsal, dinsel düşünce ve davranış alanında bir koşullanmadır.

Düşük tarımsal üretim teknolojisinden dolayı toprağın işlenmesi önemli ölçüde insan gücüne dayanması bakımından üretimin örgütlenmesi, soyocak düzeyinde gerçekleştirilmektedir. Üyelerin soyocağa bağımlılığı, toprağın sahibi, yöneticisi olan baba, soyocağının tartışmasız bir otoritesidir.

Tarımsal üretim; doğal ve iklim koşullarına bağlıdır. Bundan dolayı da kendi işleyiş düzeni ile oymakta ve soyocakta karar alma, uygulama süreci de ağır ve yavaş

⁵ Muhtarlığın dışında, ziraat odası, tarım satış, tarım kredi kooperatifi, sulama birliği, minibüs taşımacılar kooperatifi, belde ya da ilçe belediye başkanlığı yanı sıra tüm siyasi parti başkanlıkları da oymak ileri gelenlerinin elinde ve denetimindedir. Bunun dışında köy ve ilçe düzeyindeki tarımsal ilaç satıcıları, petrol istasyonları gibi benzeri ticari kuruluşların da sahibi oymak ileri gelenleridir.

işlemektedir. Bu atalardan gelen alışkanlık, oymağa tekdüze nitelik kazandırmaktadır. Ayrıca, oymaktaki tüm soyocaklar böyle davranmaktadır. Tersine davrananlara, oymak toplumunun yaptırımları harekete geçirilmektedir. Birbirini denetleme alışkanlığı çok güçlüdür; bir meziyet niteliğindedir. Toplumsal bir katmanlaşma ve üretimde ileri bir işbölümü oluşmadığından oymak toplumu türdeş (homojen) bir nitelik göstermektedir. Oymakta “*birey*” diye bir kavram oluşmuş da değildir. Bir bütün olarak oymak vardır, birey yoktur, oymak mensubu vardır.

Bu toplumsallaşma düzeneğiyle üyeler benzer kişilik özelliklerine sahip olur. Bu ortak kişilik, tutum ve davranışlar öncelikle oymağın birliğinin, bütünlüğünün korunup sürmesini sağlayan değer, ölçütler, simgelerle ilintilidir. Oymak topluluğunun ayrırcı özelliği, kendini bir bütün olarak kavramakta ve toplu davranışta bulunmaktadır.

Böylesi toplumsallaşma sonucu oluşan bir bütünlük anlayışının, toplumsal yaşamın en önemli alanlarından biri olan tarımsal üretimde bir yenilikle ilgili davranışta da geçerliliği yoktur, denemez. Bütünsel davranış, oymak içinde bir alışkanlık geliştirmiştir. Başka deyişle ortak davranış, geleneksel bir özelliktir, bir **koşullanmadır**. Her ne kadar aşırı sulama, bu değer ve yargılar içerisinde yer almamasına karşın, oymak üyelerinin ortak bir davranışı olduğundan burada da bu kural geçerlidir. Oymak üyeleri, bir bütün olarak koşullanmış biçimde ortak davranış özelliği gösterir. Aşiret ileri gelenleri, tarımsal üretimin gerçekleştirme biçimine doğrudan müdahale etmemektedir. Ancak açıkça dile getirilmeyen bu yaptırım biçimi, üyeleri dolaylı olarak görünmez biçimde, özdeş yönde harekete zorlamaktadır. Aşiret ileri gelenlerine göre davranış ve düşüncelerini düzenleyen oymak üyeleri, aşırı sulama yapan bu seçkinleri öykünmede yarışır.

Soyocağın bu **tekdüze** ve türdeş niteliği, üyelerinin koşullanmışlığı, üretim sürecinde yeni bilgi ve becerilere gereksinme yaratmamaktadır. Bu da oymağın kendisini yeniliğe kapatması sonucunu doğurmaktadır. Soyocağın yukarıda anılan işlevleri dolayısıyla oymağın toplumsal-ekinsel yapısı, insanların bilgi ve davranışlarını sınırlamaktadır. Bu sınırlılık, özellikle yeniliklerin benimsenmesinde önemli bir engeldir.

Oymak toplumu, bölgenin özel durumundan dolayı Türkiye ekonomisinin bütünlüğünden kopuk olması, kuru koşullarda ileri olmayan teknolojiyle gerçekleştirilen tarımsal üretimdeki verim düşüklüğü, aşirete toplumsal-ekonomik olarak kendi **içine dönük**, kapalı bir nitelik vermiştir.

Aşiret yaşamında insanlar arası ilişki, iletişim yazılı araçlarla değil, tersine çoğunlukla yüz yüze gerçekleştirilmektedir. Başka deyişle, doğrudan iletişim, ilişkilerde belirleyicidir. İnsanlar, çoğunlukla anonim ilişkilere alışık değildir. Yeni görüş ve olaylar söylentiler temelinde gerçekleşir. Bu yüz yüze doğrudan ilişki ve iletişim soyocakta alınan toplumsallaşma ve yazılı iletişimin temeli olan okuma yazma düzeyi ile yakından bağlantılıdır. Oymak topluluğu içinde ve dış dünya ile olan ekinsel ilişkisi, bu iletişim düzeneğiyle gerçekleştirilmektedir. Dış dünyadan gelen iletiler, bilgiler, oymak içerisinde önder kesimin ve soyocakların süzgecinden geçtikten sonra üyelere oymaktaki değerleri bozmayacak biçimde değiştirilerek iletilmektedir.

Özetle şu çıkarım dile getirilebilir. Oymak toplumu koruyucu, denetleyici özellikleriyle aşiret üyelerinin davranışını belirleyerek toplumsal-ekinsel işlevini de belirlemektedir. Bir anlamda oymak üyelerinin tek boyutlu insana dönüştürüldüğü ete kemiğe bürünmektedir.

Yukarıda dile getirilen özellikler bağlamında araştırma bölgesindeki aşırı sulamanın asıl nedeni oymak düzeni ile aşiret üyesi üreticilerin etkileşim biçimidir.

5. SONUÇ

Sonuçlar, aşirete yönelik ve modele yönelik olarak açıklanmıştır. Sonuçlar açıklamadan önce aşiretin tanımı şöyle yapılabilir. Aşiret, dinsel inanç, soy sop ve kan bağına dayalı akrabalık temelinde toplumsal, kendine özgü bir hukuku anlayışı olan siyasal, erkek odaklı, feodalite kalıntısı, ekinsel, coğrafik olarak bölgesel bir örgütlenme

biçimidir. Ona diğer etkenlerle birlikte feodal niteliğini veren özellik, toprak mülkiyet biçimi ve bu ilişkilerin tarımsal üretim sürecinde ortaya çıkan ilişkilerinin özü ve biçimidir. Bu nitelik, özellikle kendini ödenmeyen emekte somutlaştırmaktadır.

1995 yılında kamunun sulama tesislerinin üreticilerin hizmetine onların ne ekonomik, ne de toplumsal katılımı olmadan karşılıksız olarak sunulması ile çok boyutlu olarak hızlanmış ve derinleşmiştir. Bu tesislerin yapımında özellikle sulama tesislerinden en fazla yarar sağlayacak olan büyük toprak sahibi aşiret seçkinlerinin hiçbir biçimde finansal katkısı olmamıştır. Hükümetler ve yasa yapıcılar bu etkeni hiç dikkate almamışlardır. Bir anlamda, Harran Ovası'ndaki anılan bu güç odakları hazırda konmuşlardır. Bu biçimi ile sulama teknolojisi toplumdaki dinamiklerin gelişme ve emeğinin bir ürünü değildir.

Özellikle topraksız, az topraklı oymak üyeleri, içinde buldukları mahrumiyet koşullarından kurtulmak için gerekli olan anapara, toprak ve bilgi gibi araçlara sahip değildir. Oymak içerisinde her zaman tasvip ve kabul görmemektedirler. Topraksız ve az topraklı üreticiler, beklenenin tersine, bir dayanışma içinde de değildir. Tersine oymak başkanına ya da oymağa yaranmak için birbirlerinin kuyularını kazarlar. Yaşamsal temel gereksinimleri güvence altında değildir. Bu insanlar, acımasız iklim ve doğa koşulları ile savaşmak, oymak yöneticilerine karşı olan görevlerini yerine getirmek, ailesini geçindirerek hayatta kalmak zorundadır. Oymak yönetimi, çıkarı olmadığı konularda esirgeyciliğini ve desteğini çekmektedir. Oymak üyeleri genellikle, yaşam için en gerekli olanla yetinmektedir. Bu doğal, toplumsal, siyasal ve ekonomik nesnel koşulların değişmeyeceği anlayışı üreticileri oymağa daha sıkı bağlamaktadır. Ek olarak oymağın içerisinde ve oymak dışı ilişkilerde geçerli olan iletişim biçimi de ayrıca varolan bu gelenekçi yapıyı pekiştirmektedir. Bu nedenlerden dolayı üreticiler, oymak ileri gelenlerini, yüzyılların birikimi olan bilinçaltı işlevlerle öykünmekte kendi özgür yaşamını gerçekleştirememektedir. Bu, oymak mensupların yaşam biçimi olarak nitelenebilir.

Oymak yapısında düşünme mantığı yukarıda temel olarak sunulan toplumsal ekinel niteliklerinden dolayı, çok yalındır. Bir şey ya beyazdır ya da karadır. İkinin arasında ince ayırım anlayışına yer yoktur. Yüzyıllarca susuz, kurak koşullarda tarımsal üretim ve oturmuş yaşam biçimi her şeyi etkilemiş ve dahası kimi alanlarının yapısını belirlemiştir. Kısa sürede bu kuşaktan kuşağa geçerek kalıplaşmış anlayışın değişmesini beklemek gerçekçi değildir. Ayrıca, daha da önemlisi toplumda bu değişimi özendirilen herhangi bir strateji, dizgesel anlamda ortaya konup özendirilmediği de dikkate alınır, üreticilerin bu davranışını anlamak kolaylaşır.

Sulama kanallarının hizmete girmesiyle oymak mensupları arasında sınıfsal-ekonomik bir farklılaşma süreci başlamıştır. Oymak başkanına ekonomik bağımlılığı giderek azalırken, insan-insan ilişkilerinde yapısal değişimi yaratacak gücü henüz doğuramamıştır. Çünkü sulamanın ortaya çıkardığı etkenler, sulamayı etkiler duruma dönüşmüştür. Sulama, yalnız başına değişimi belirleyen bir etken değildir. Toplumdaki diğer dinamiklerle bir anlam taşımaktadır.

6. ÇÖZÜMLEME TASLAK ÖNERİSİ⁶: ABiDa (Aşiret, Birey, Davranış)

Bilim, yeni bilgi üretirken, kullandığı kavramları, açıklama biçimini belirginleştirir; yeniden dillendirir. Bunun temelinde, daha sonra gerçekleştirilecek olan araştırmalara hizmet edebilmesi ve dile getirilen çözümlenin kavranıp anlaşılmasını kolaylaştırma bulunmaktadır.

“Davranış, bireyin kişisel özellikleri ile onun algıladığı toplumsal-ekinsel çevreyle olan etkileşiminin bir işlevidir.” kuralı araştırma bölgesinde nasıl uygulamaya

⁶ Aşırı sulama davranışının tarımsal yayım çalışmasına ilişkin çözüm önerisi bu bildiriye incelenmeyecektir.

geçirilecektir? Anılan bölgedeki üreticinin davranışını etkileyen toplumun, toplumsal-ekinsel yapısı nasıl, hangi ölçütlere göre belirlenecektir? Birey bu yapıyı nasıl algılamaktadır? Daha önemlisi, birey bu toplumun hangi özelliklerini kendisi için önemli görüp algılamaktadır?

Çözümlemede yararlanılan KİM'in soyutluktan somuta dönüştürme çalışması, birbirinden ayrımlı iki durumdur. Bunların birbirinden ayrılması, araştırmacılar için her zaman kolay gerçekleştirilemez. Çünkü soyut olan somuta dönüştürülürken, KİM'in bir anlamda yeniden yorumlanmak zorunda kalabilir, çünkü pratikteki koşullar durumu, soyut modelle birebir örtüşmeyebilir. Ek olarak nesnel koşullar, pratikte göreceli değişik saptanabilir. Nesnel koşulların belirlenip dile getirilmesi, başlı başına bilimsel bir üründür. Çünkü KİM, araştırmacıya bunun pratikte nasıl olabileceği hakkında doğrudan bilgi vermez. İşte araştırmacı bu durumda bunun nasıl olacağını kendisi bulmak zorundadır. Bunun da çalışmanın en zor yanı olduğu söylenebilir. Aşağıda sunulacak olan ABD modelinin ortaya koyacağı dizgeli yeni bağlantı ve bilgiler, anket ve diğer yöntemlerle elde edilen verileri, gerçeğe daha yakın anlama ve yorumlama seçeneğini verecektir.

A. Aşiret

Oymağın belirleyici toplumsal-ekinsel özellikleri, aşağıda 4 konu başlığı altında karakterize edilmiştir. Bu 4 özellik, üreticinin oymak düzenini seçerek algılamasını belirleyen öznel çevresini oluşturmaktadır. Üreticinin öznel çevresi, aşiret düzeni içerisinde oluşmaktadır. Anılan bu çevre yalnız başına belirleyici değildir. Üreticinin üye olarak çevreden yani aşiretten neleri, nasıl algıladığı ve kendi kişisel yapısı ile olan etkileşimi, davranışının nasıl olacağı hakkında bilgi verecektir. Araştırmacı da, üreticinin davranışını anlayıp yorumlayabilecektir. Her konu başlığı için araştırılacak sorular sunulacaktır. Bunları da anlaşılabilirlik sağlamak amacıyla araştırmada elde edilen çıkarımlara sayfa sınırlılığı nedeniyle burada yer verilemeyecektir.

1. Toplumun gelişim dinamikleri

Toplumun gelişim dinamikleri, kuşkusuz pek çok özellikte araştırılabilir. Ancak burada aşiret yapısı ile ilgili 3 özellik belirlenmiştir. Toplumun gelişme düzeyi değiştikçe bu özellikler de azalıp çoğalabilir.

- Varolan tarımsal üretim teknolojisinin durumu ne düzeydedir? Üreticinin davranışını nasıl etkilemektedir?
- Varolan teknoloji düzeyi, türdeş ya da türdeş olmayan bir işbölümü ve katmanlaşma doğurmuş mudur? Doğurmuşsa, bu işbölümü ve katmanlaşma hangi niteliktedir?
- Toplumsal ekinsel değer, simge, ölçüt, değer yargıları nasıl yeniden üretilmektedir?

2. Toplumsal yapının niteliği

Toplumsal yapının niteliği de üç özellikte belirlenecektir.

- Toplumsallaşma biçimi ve onun doğurduğu ilişkilerin niteliği nedir?
- Demokratik ya da otoriter, ataerkil bir yapı mı vardır, özellikleri nelerdir?
- Bunların araştırılan konuyla olan bağlantıları, sonuçları nelerdir?

3. Araştırılan toplumda karar verme süreci ve niteliği

Karar verme sürecini coğrafik, doğal koşullar ve toplumsal yapıdaki güç odakları etkilemektedir. Bu da aşağıdaki üç soruda dillendirilebilir.

- Karar, kimler tarafından, nasıl verilmektedir?
- Karar verme süreci nasıl gerçekleşmektedir?
- Coğrafik ve doğal koşulların bu sürece bir etkisi var mıdır?

4. Araştırılan sorun ile ilgili toplumun önerisi

Araştırılan konuyla ilgili olarak araştırma alanındaki toplumun genellikle bir önerisi, tutumu bulunmaktadır. Ancak somutlaşmış bir tutum ya da önerisi yoksa bile bu özellik belirlenmelidir. Bir önerinin bulunmaması da, bilinirse bir öneridir! Bu bağlamda iki özellik su yüzüne çıkmaktadır:

- Çözömlenen tarımsal sorun ya da yeniliğın uygulanması konusunda toplum yapısınca oluşturulmuş bir öneri var mıdır?
- Önerinin bulunup bulunmama durumuna göre, önerinin niçin ve nasıl yapıldığı ya da yapılmadığı açığı çıkarılmalıdır.

Bi. Birey

Bireyin belirleyici toplumsal-ekinsel özellikleri aşağıda dört başlık altında karakterize edilmiştir. Anılan bu özellikler, üreticinin öznel yapısını betimlemektedir. Yukarıdaki "A" bölümünde sunulan yol burada da izlenecektir.

1. Öğrenim ve bilgi özelliği

Üreticinin öğrenim düzeyi kuşkusuz önemli bir etken olmakla birlikte yalnız başına belirleyici değildir. Daha da önemlisi öğrenim ve bilgi düzeyini tarımsal üretim sürecinde işlevsel olarak kullanabilme yetisine sahip olup olmadığıdır. Bu bağlamda aşağıdaki dört soru belirlenmiştir.

- Üreticinin ve toplumun öğrenim ve bilgi düzeyi nerededir?
- Öğrenim niteliği, üreticilerce tarımsal ve toplumsal yaşamda *işlevsel* olarak kullanılmakta mıdır?
- Öğrenim ve bilgi eksikliğinin araştırma amacı bakımından ne gibi sonuçları vardır?
- Öğrenim düzeyi özdeş olan üreticiler, aynı sorun karşısında özdeş davranmakta mıdırlar?

2. Bireyin kendini ve sorunu algılaması: Üreticinin öznel çevresi

Üreticinin kendini, sorunu algılaması, içerisinde yaşadığı öznel çevresiyle yakından bağlantılıdır. Üreticinin kendini algılamasının belirlenmesi, ilgili sorununun çözölmesinde önemli bir etkidir.

- Üretici, toplum içerisinde kendini nasıl algılamaktadır? (yaşam biçimi)
- Üretici araştırılan sorunu nasıl algılamaktadır?
- İncelenen toplum yapısı, üreticilerin bireyleşmesi için ortam hazırlamakta mıdır?

3. Bireyin yaşam felsefesi

Üreticinin yaşam felsefesi; kendisi, üretim süreci için anlamlıdır. Yaşam felsefesi, içerisinde yaşadığı toplumsal-ekinsel ortamda yalın olarak kendisini ve üretim biçim ve sürecini nasıl algıladığı özellikte kendini dile getirmektedir.

- Üretici, kendi yaşamına ve tarımsal üretime nasıl bakmaktadır?
- Bu bakış açısının araştırılan konuya etkisi nasıldır?

2. Karar alma süreci

Karar alma süreci için üreticilerin kendilerine güveni, bilgi, deneyi, alışkanlığı ayrıca araştırma alanında bulunan üretim biçimi ve teknolojisinin etkisi belirlenmelidir.

- Üreticilerin kendine güvenini oluşturacağı bir ortam var mıdır?
- Üreticilerin karar alma sürecinde bilgi, deneyimleri ve alışkanlığı nedir?
- Üretim biçimi ve teknolojisinin düzeyi nerededir, üretim süreciyle ilgili kararlara etkisi nasıldır?
- Tüm bu etkenlerin karar verme sürecine etkisi nasıldır?

Da. Davranış

Tarımsal üretim sürecindeki herhangi bir etkinlikle ilgili bir davranışın oluşumu, yukarıda değinilen özellikler bütününde, üç özellikte dile getirilmiştir.

1. Oymak üyesinin bir yeniliği, bir sorunu algılamasını, -Burada aşırı sulama- aşiret yapısında geçerli olan toplumsal-ekinsel özellikler büyük oranda belirlemektedir.
2. Üreticinin kişiliği, toplumsallaşmayla biçimlenmekte, aşiret ve soyocanın yaptırımları ile denetlenmektedir.
3. Davranış, üreticinin toplumsal-ekinsel çevresini algılama biçimi, toplumsallaşma aracı ile biçimlenerek ve yaptırımlarla denetlenerek oluşmuş oymak üyesi kişiliğinin etkileşiminin bir işlevi olarak ortaya çıkmaktadır.

Kuşkusuz bu tür çözümleme yöntemleri kalıp olarak verilemez. Çünkü bu kalıplar, öngörülen araştırma alanındaki gerçeklerle örtüşmeyebilir. Bundan dolayı alınacak sonuçlar yanıltıcı olabilir. Kalıp yerine her koşulda uygulanabilirliği olan işlevlerin tanımlanması daha yararlı olabilir. Nitekim bunlar da durağan değil, tersine değişkendir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Y. 2000. Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü Bitki Koruma Şubesinde Harran Ovası'nda Yürütülen Pamukta Entegre Örnek Çiftçi Mücadele Çalışmasının Bir Değerlendirme Denemesi, Şanlıurfa. 73S.
- Aktaş Y., Yılmaz, G. Öcal Kara, F. Kubaş, A. 2004. Şanlıurfa'da Buğday Tarımının Tarımsal Yayım Açısından Çözümlemesi. T.VI. Tarım Ekonomisi Kongresi 18-20 Eylül, Tokat, S. : 649-655
- Aktaş Y., Işgın,T., Öcal Kara, F., Karaduman, T. 2005. An Analysis of the Adoption and Diffusion of Cumin growing in Sanliurfa and its Contributions to the Theory and Practice. 17.th European Seminar on Extension Education. İzmir, S. 343-349
- Aktaş Y., Öcal Kara, F. 2007. Şanlıurfa Harran Ovası Sulama Projesi'nde Aşırı Sulamanın Sosyo-Ekonomik Nedenleri. Küresel İklim Değişimi ve Su Sorunları Çözümünde Ormanlar Semp. Ü. Akkemik (Editör), İstanbul S.223-228
- Albrecht, H. 1969. Innovationsprozesse in der Landwirtschaft. Verlag der SSIP-Schriften Saarbrücken, 362s.
- Anonim, 1978. GAP Urfa-Harran Ovası Planlama Drenaj Raporu. C.1 DSİ Ankara
- Anonim,1988 GAP Harran Ovası 1988 Yılı Tarımsal Ekonomi Planlama Raporu. DSİ, Ankara
- Anonim, 1996. Şanlıurfa-Harran Ovaları I. Aşama Sulamasına Ait 1995 Yılı Uygulamalarının Değerlendirilmesi. T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Berelson,B., Steinert, G.A. 1964. Human Behavior. Harcourt Brace and World, Inc., New York
- Chin, R. 1976. The Utility of System Models and Developmental Models for Practitioners. Bennis, Benne, Chin, Corey (Ed.) The Planning of Change. Holt, Rinehart and Winston. New York, Chicago, Toronto, Sydney. 3.Edition. S.90-102
- Eraktan, G. ve ark., 2002. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Tarım Teknolojilerindeki Değişimin Üretici Davranışlarına ve Bunun Çevreye Olası Etkileri. ÇESAV. Yayın No: 3, Ankara. S.171-198.
- Kongar, E., 1979. Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği. Bilgi Yay., İstanbul. S. 53-72, 451-456.
- Lewin, K. 1963. Feldtheorie in den Sozialwissenschaften. Bern u. Stuttgart
- Moore, W.E. 1963. Social Change. Prentice Hall, Inc., New. Jersey
- Türk Dil Kurumu 1974. Türkçe Sözlük. 6. Baskı, Ankara, 893 s.
- T.C. Başbakanlık GAP BKİ. 1993. GAP Bölgesi'nde toplumsal değişme eğilimleri araştırması. Türkiye Zir. Müh. Odası, Ankara, C I ve II
- T.C. Başbakanlık GAP BKİ. Sonuç Raporu. Ankara. S. 29-31, 33-35, 54-55, 83-86, 115-120.
- Yıldırak, N., Gülçubuk, B., 2003. GAP Bölgesi Köylerinde Sosyal Güvenlik Durumu ve Sosyal Güvenlik Uygulamalarının Sosyo-Ekonomik Temelleri.